

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

6-2024

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Aholi maskanlarini vujudga kelishida geomorfologik omillarning o'рни va ahamiyati	231
O.I.Abdug'aniyev	
Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tizimining representativligi va samaradorligini baholash usullari	236
T.D.Jumayev, Sh.B.Qurbonov	
O'zbekiston tog' zonasi ma'muriy-hududiy bo'linishi xususiyatlari va ularni takomillashtirish	244
P.A.Xasanov	
Landshaftlardan foydalanishda turli yondashuvlarning qo'llanilishi va tizimli yondashuv	250

QISHLOQ XO'JALIGI

N.A.Abdujalil, S.A.Bayrambay, I.N.Mamajonov	
Urug'lik paxtani yetishtirish va yuqori kondisiyali urug'lik fondini tayyorlash.....	257

ILMIY AXBOROT

K.G'.Baykalanov	
O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradarligini oshirishda jamiyat ijtimoiy-ma'naviy muhit farovonligining o'рни.....	263
G.M.Maxsudova	
Ekologik ta'limni modernizatsiyalashda ekosavodxonlikni shakllantirishning pedagogik va integrativ jihatlari	267
Sh.Ismatov	
Yangi O'zbekiston – yangi ma'naviy makon	272
A.A.Saodatov	
Yoshlar ekologik madaniyatida nodavlat-notijorat tashkilotlarining tutgan o'рни.....	276
M.X.Raxmatulloyev	
Buxoro viloyat radiosining tashkil topishi tarixi va faoliyati	280
D.I.Nuriddinova	
Ona tili ta'limi jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarida shaxslararo munosabat madaniyatini shakllantirish texnologiyasi.....	285
D.M.Redjabova	
Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning yangi bosqichida xotin-qizlarning davlat tashkilotlaridagi faolligi.....	290
D.A.Abduraxmonov	
Bo'lajak pedagoglarda kreativ-pedagogik yondashuv asosida kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning metodologik jihatlari	294
K.I.Turдалиева	
Интерпретация литературы по формированию функциональной грамотности учащихся начальных классов.....	297
N.A.Subxonova	
Mahalliy va xorij manbalarida Amir Shohmurod shaxsi va faoliyati tavsifi.....	303
Sh.M.Xaydarova	
Yangi O'zbekistonda axloqiy va diniy qadriyatlar o'rtasidagi dialektik munosabatlar va ularning rivojlanishi	307
D.M.Xusanov	
Axloqiy qadriyatlar va ularning postmodern jamiyatdagi o'ziga xos jihatlari	311
R.S.Batirov	
Ijtimoiy kapital tushunchasi va uning asosiy elementlari xususida	315
A.X.Mamadalimov	
Kosmopolitizm tushunchasi va uning asosiy yo'nalishlari xususida	319
Y.Sh.Yunusova	
Yangi O'zbekistonda ijtimoiy modernizatsiya jarayonlarining falsafiy xususiyatlari	324
N.T.Buzrukova	
Zamonaviy jamiyatda shaxsiy xavfsizlik va daxlsizlikni ta'minlash zarurati va falsafiy asoslari	327



UO'K: 316.334.2

IJTIMOYIY KAPITAL TUSHUNCHASI VA UNING ASOSIY ELEMENTLARI XUSUSIDA**ПОНЯТИЕ СОЦИАЛЬНОГО КАПИТАЛА И ЕГО ОСНОВНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ****THE CONCEPT OF SOCIAL CAPITAL AND ITS MAIN ELEMENTS****Batirov Ravshanbek Saparovich** 

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya

Mazkur maqolada ijtimoiy kapital insoniyat tarixi mobaynida qator tabiiy, tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy omillar ta'sirida shakllanganligi hamda u jamiyat a'zolari o'rtasidagi ishonch, hamkorlik, o'zaro yordam va ijtimoiy aloqalar asosiga qurilganligi to'g'risidagi ayrim mulohazalar bayon qilingan.

Аннотация

В данной статье рассматривается, как социальный капитал формировался на протяжении истории человечества под воздействием различных природных, исторических, социо-экономических, политических и духовных факторов. Также обсуждается основа социального капитала, которая строится на доверии, сотрудничестве, взаимопомощи и социальных отношениях между членами общества.

Abstract

This article discusses how social capital has been shaped throughout human history by various natural, historical, socio-economic, political, and spiritual factors. It also addresses the foundation of social capital, which is built on trust, cooperation, mutual assistance, and social relationships among members of society.

Kalit so'zlar: ijtimoiy kapital, inson kapitali, fuqarolik jamiyati, an'analar, madaniyat, ijtimoiy-siyosiy sharoitlar, ijtimoiy maqom, ishonch, hamkorlik.

Ключевые слова: социальный капитал, человеческий капитал, гражданское общество, традиции, культура, социополитические условия, социальный статус, доверие, сотрудничество.

Key words: social capital, human capital, civil society, traditions, culture, socio-political conditions, social status, trust, cooperation.

KIRISH

Ijtimoiy kapital – jamiyat a'zolarini birlashtirib turadigan fenomen. Xalqning davlat va hokimiyatga ishonchi aynan ijtimoiy kapital orqali ro'yobga chiqadi. Ishonch qachon paydo bo'ladi? Qachonki odamlar mamlakatning ijtimoiy-siyosiy hayotida faol ishtirok etsa. Bunday faollik qachon yuzaga keladi? Qachonki davlat organlari xalq manfaatlariga xizmat qilsa. Boshqacha aytganda, fuqarolarga obyekt emas, islohotlar subyektini sifatida qarash va ularning fikri bilan hisoblashish kerak.

Ijtimoiy kapital o'ziga xos va murakkab tushuncha bo'lib, u nomoddiy va uni miqdor va sifat jihatdan o'lchash anchagina mushkuldir. Ijtimoiy kapitalni o'lchashda beg'araz yordam, homiylik, volonterlik, ko'ngillilik, NNTlarga a'zolik, saylovlarda ishtirok etish, qabul qilingan kundalik axloqiy hamda boshqa normalarga, tamoyillariga qat'iy rioya qilish va boshqalar inobatga olinadi[1].

Ko'p narsa jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar arxitekturasiga bog'liq. Masalan, gorizontallarda tenglik tamoyili ustuvor ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda fuqarolarga o'z qobiliyatini namoyon etishi, tashabbus ko'rsatishi uchun ko'proq erkinlik beriladi. Vertikal (iyerarxik) munosabatlar tizimida esa buning aksini ko'rish mumkin. Turgan gapki, davlat tomonidan total boshqaruv o'rnatilgan jamiyatda demokratiya haqida gapirish tugul, hatto o'ylash ortiqcha.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Ijtimoiy kapital iqtisodiy adabiyotlarda juda keng qo'llanilgan tushunchalardan biridir. Chunki ijtimoiy kapital davlatning ijtimoiy rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy kapital dastlab Pyer Burdyo tomonidan 1983-yilda o'zaro foyda olish mumkin bo'lgan ijtimoiy aloqalarni ifodalash maqsadida kiritilgan tushunchadir. P.Burdyoning ijtimoiy kapital konsepsiyasi "o'zaro majburiyat va mas'uliyatga asoslangan u yoki bu darajada institutlashgan yoki mustahkam tarmoq aloqalarini o'z ichiga olgan mavjud va ehtimoliy zaxiralar majmuasi"ni ifoda etadi. Uning qarashi amaliy ahamiyatga ega bo'lib, asosiy maqsadi shaxsiy manfaat yo'lida kishilarning o'zaro munosabatlarga kirishgan holda o'rtada foydalanish mumkin bo'lgan resurs to'plash imkoniyatlarini ifodalashdan iborat. Uning fikriga ko'ra, "guruhga a'zolik tufayli to'planadigan foyda, bo'lajak hamkorlikning poydevori hisoblanadi"[2].

Amerikalik olimlar siyosiy tadqiqotchi Dj.Kaulman (1990), sotsiolog A.Portes (1986), R.Patnemlar (2000) ijtimoiy kapitalning fenomeni, shakllanish va rivojlanish manbalarini tadqiq etishgan.

Amerikalik tadqiqotchi Robert D.Patnem ta'kidlaydi, agar Amerikada ijtimoiy kapitalni to'liq tushunmoqchi bo'lsangiz bouling o'ynashingiz zarur. Boulingni ijtimoiy ahamiyati shundaki, u insonlarni birlashtiradi, bir jamoa bo'lib harakat qilishga undaydi, birgalikda pivo ichish va pitssa yeyish, o'z ishlari haqida do'stona suhbat orqali o'yinchilarning ishonchi ortadi. Bouling amerikaliklar uchun saylovga borish va ovoz berishdan ham zavqliyroqdir. Bouling ijtimoiy kapitalning kichik bir ko'rinishidir[5:70].

Mamlakatimizda ijtimoiy kapital bilan bog'liq ilmiy izlanishlar olib borishda ma'lum natijalarga erishilgan. Bu o'rinda ijtimoiy kapital rivojida fuqarolik jamiyati institutlarining roli, O'zbekistonda ijtimoiy kapital rivojining tarixiy ildizlari A.Choriyev, S.Choriyev, S.Saidov, D.Ernazarov, Q.Nazarov, I.Saifnazarov, B.Aliyev, A.Muxtarov, X.Djo'raqulovlarning ilmiy ishlarida tahlil etilgan. I.Ergashev, N.Jo'rayev, A.Muminov va boshqalarning tadqiqotlarida ijtimoiy kapitalning fuqarolik jamiyatiga oid xususiyatlari, uning siyosiy va huquqiy masalalari tadqiq etilgan[3:7].

Sotsiolog M.Sodirjonov o'zining tadqiqotlarida ijtimoiy kapital-insonlarning o'zaro ijtimoiylashuvi natijasidir. Kishilar o'rtasidagi xatti-harakat normalari va o'zaro ijtimoiy ta'sir mexanizmlarini yaratadi. Ijtimoiy kapital keng ma'noda jamiyatdagi moddiy va ma'naviy qadriyatlar majmuidir. Shuningdek, jamiyatda insonlarning umuminsoniy axloq qoidalari tizimidagi ishonchli foliyat ko'rinishidir[7:43].

Mahallada ijtimoiy kapital hamda davlat va jamiyatini barqaror rivojlanishida asrlar mobaynida shakllanib kelgan o'ziga xos milliy qadriyatlar, an'analar, urf-odatlar tayaniladi. Fikrimizcha, Islom dini asosida Markaziy Osiyoda xalqlari hayotida ijtimoiy kapitalning vujudga kelishi va rivojlanishining birlamchi manbasi hisoblanadi.

NATIJARLAR VA MUHOKAMA

Har bir jamiyatning uzoq tarixiy jarayonlari, insonlarning ijtimoiy hamkorlik va an'analari zahirida rivojlanadi. Rivojlantirish esa, o'zaro ishonch, ijtimoiy qadriyatlar, davlat va nodavlat tashkilotlarda ko'ngilli ishtiroklari, faollik va tashabbuskorlik kabi omillarida namoyon bo'ladi. Buning uchun esa zamonaviy o'zbek jamiyatida insonlar o'rtasidagi munosabatlarni mobilashtirish va o'zaro ishonchni o'rnatishga yordam beruvchi, turli faktorlar individul va jamoaviy hamkorlik, muloqot, umumiy munosabatlar o'rnatish yo'li orqali ijtimoiy kapitalni jamiyatning muayyan potentsial va uning ajralmas qismiga aylantiriladi.

Ijtimoiy kapital – shaxsning ijtimoiy maqomini yaratuvchi, uning ijtimoiy transaksiyalar tizimidagi o'rnini belgilovchi va shaxsga muayyan daromad olishini ta'minlovchi ijtimoiy o'zaro aloqalar jarayonida yuzaga keladigan va rivojlanadigan barqaror ijtimoiy aloqa va munosabatlar tizimidan iborat o'ziga xos qadriyat[4:82].

Ijtimoiy kapital – bu jamiyatning a'zolari o'rtasidagi ishonch, hamkorlik, o'zaro yordam va ijtimoiy aloqalardan iborat bo'lgan resurs. Ijtimoiy kapital, asosan, insonlarning bir-biri bilan muvaffaqiyatli va samarali munosabatlar qurishiga yordam beradigan ijtimoiy tarmoqlar, urf-odatlar va qoidalar jihatidan tuziladi. Bu kapital turi jamiyatdagi odamlar va guruhlar o'rtasidagi aloqalarning sifati va uning funksional imkoniyatlariga bog'liqdir.

Ijtimoiy kapitalning vujudga keltiruvchi sabablari va uni rivojlantiruvchi bir nechta omillar mavjud:

1. Oila – har bir oila ijtimoiy munosabatlarni o'ziga xos tarzda aks ettiradi. Shunga ko'ra, oilaning bolaga ta'siri spetsifik, o'ziga xos bo'lgani uchun, uning ma'naviy-ahloqiy qiyofasining

ILMIY AXBOROT

shakllanishi ham o'ziga xos va takrorlanmasdir. Ijtimoiy kapital va resurslar manbalarini vujudga kelishida oilaning roli beqiyosdir.

2. Maktab – ijtimoiy-madaniy rivojlanishning muhim bosqichi.

3. Mahalla – to'y-hasham, hashar, urf-odatlar tarannumi, marosim va an'analardagi ishtiroklar asosida vorisiylik omili taraqqiy etib boradi.

4. Etnik guruhlar va munosabatlar – aholining o'zlikni anglash darajasi, fuqoralarning hayot mazmuni, kundalik turmush tarzi, millatga xos milliy mintalitet.

5. Ijtimoiy harakatlar, ijtimoiy institutlar, jamoat tashkilotlari – ta'lim, madaniyat, ilm-fan, adabiyot, san'at va sport sohalarinirivojlantirivchi dastur va harakatlar.

Shuningdek, ijtimoiy-siyosiy sharoitlar hamda jamoat tashkilotlari va ko'ngillilar uyushmalarining o'zaro samarali ijtimoiy aloqalari tizimidan tashkil topadi. Natijada, jamiyat o'zining kommunikatsiyalarini, mamlakatning iqtisodiy va siyosiy sohalariga tegishli prinsiplardan farq qiladigan, o'ziga xos qonuniyatlar – tenglik, birdamlik, ochiqlik, o'zaro hurmat, ishonch asosida shakllantiriladi[6:46-47].

Jamiyatda ijtimoiy kapitalni yaratish zaruratida yeng avvalo ijtimoiy kapital mohiyatini to'liq anglab olish uchun jamiyat borlig'i hususida tasavvur hosil qilib olish muhimdir. Ma'lumki jamiyat sohalar va sotsial strukturalardan iborat yahtlilikni tashkil yetadi. Ijtimoiy faoliyat iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy sohalarida amalga oshiriladi.

Ijtimoiy kapitalning asosiy elementlari sifatida quyidagilarni aytishimiz mumkin:

1. Bir-biriga ishonch va yordam berishga tayyorlik. Bu ishonch jamiyat a'zolarining o'zaro munosabatlarini mustahkamlashga yordam beradi.

2. Ijtimoiy kapital, insonlar va guruhlar o'rtasida o'zaro yordam va hamkorlik qilishni tashkil qiladi. Agar odamlar bir-birlariga yordam berishga tayyor bo'lsa, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy hayoti faollashadi.

3. Ijtimoiy tarmoqlar jamiyatdagi odamlar o'rtasidagi aloqalarni va ularning hamkorlik qilish imkoniyatlarini yoritadi. Bu tarmoqlar ishlashga yordam berib, ma'lumot va resurslarni almashish imkonini yaratadi.

4. Ijtimoiy kapitalning yana bir jihati guruhlarning, jamoalarning va jamiyatlarning o'zaro yagona maqsadga yoki qiymatlarga qarab birlashishidir. Bu solidarlik, muammolarni birgalikda hal qilishga yordam beradi.

Ijtimoiy kapitalning ahamiyati quyidagilarda namoyon bo'ladi: Birinchidan, ijtimoiy kapital ko'pincha iqtisodiy faoliyatga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Hamkorlik va ishonch yaratilgan jamiyatlarda iqtisodiy imkoniyatlar, resurlarning samarali taqsimoti, ishbilarmonlik faoliyati yuksaladi. Ikkinchidan, odamlar orasidagi ijtimoiy tarmoqlar, yordam berish va hamkorlikning mustahkamlanishi, salomatlik va farovonlikka ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jamiyatlarda ishonchning yuqori darajada bo'lishi, insonlarning psixo-emotsional holatiga, stressga bo'lgan munosabatlariga ham yaxshilik yaratadi. Uchinchidan, ijtimoiy kapital jamiyatdagi muammolarni birgalikda hal qilishda muhim rol o'ynaydi. Agar jamiyatdagi odamlar o'zaro ishonchli va hamkorlikka tayyor bo'lsa, ularning birgalikda ishlash qobiliyati ko'proq va samarali bo'ladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy kapital holatini qator mezonlar yordamida aniqlash mumkin. Buning uchun qator iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-madaniy mezonlarga asoslanish zarur bo'ladi.

Ijtimoiy kapital – bu insonlar va jamiyatlar orasidagi ishonch, hamkorlik va o'zaro aloqalardan iborat bo'lgan muhim resurs. Bu kapitalni rivojlantirish va shakllantirish jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Turli statistik ma'lumotlar, sotsiologik tadqiqot natijalari, ommaviy axborot vositalarida e'lon qilingan va haqqoniyligi asoslangan fakt va argumentlar ijtimoiy kapital darajasini aniqlashning muhim manbasi bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ernazarov D. Ijtimoiy kapital to'g'risidagi konsepsiyalar rivojlanishi tarixi. https://www.academia.edu/41822449/ижтимоий_капиталнинг_рив?uc-g-sw=41822446
2. Ernazarov D. Ijtimoiy kapital rivojlanishida mahallaning o'rni. <https://www.academia.edu/41822446/>
3. Norqobilov M.J. Ijtimoiy kapital – milliy hamjihatlikni ta'minlash manbai. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Buxoro, 2022.

4. Qobilov Sh.R. Iqtisodiyot nazariyasi: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013.
5. Robert D. Putnam, Bowling alone: America's declining social capital, in: Journal of Democracy, 6 (1995).
6. Samadov T. Jamiyatda ijtimoiy kapitalni shakllantirish va rivojlantirish zarurati. Taraqqiyot tadqiqotlari. Volume II, Issue-19, (July) 2024. – B. 46-50. Journal homepage: <https://inashr.uz/index.php/ric>
7. Sodirjonov M. M. Inson kapitali pivojlanish japayonlapining etnosotsiologik xususiyatlari (Fapg‘ona vodiysi misolida). Sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi. – Toshkent, 2022.